

Г. М. Захарчин,
к. е. н., доцент кафедри "Менеджменту організацій",
Інститут економіки і менеджменту, НУ "Львівська політехніка"
Т. В. Склярук,
аспірант кафедри "Менеджменту організацій",
Інститут економіки і менеджменту, НУ "Львівська політехніка"

ДОСЛІДЖЕННЯ СТРУКТУРИ ТРАНСАКЦІЙНИХ ВИТРАТ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Розкрито сутнісне значення терміна "трансакційні витрати", обґрунтовано актуальність досліджень трансакційних витрат в період перехідних процесів і трансформації економіки. Досліджено процес формування трансакційних витрат і їх вплив на здійснення підприємницької діяльності, проаналізовано склад трансакційних витрат на прикладі Львівського VAT "КОНВЕЄР".

The essence value of term is exposed "transaction costs", grounded actuality of researches of transaction costs in the period of transients and transformation of economy. Investigational process of forming of transaction costs and their influence during realization of entrepreneurial activity, composition of transaction costs is analysed on the example of Lviv VAT "CONVEYER".

Ключові слова: трансакція, трансакційні витрати, суб'єкт господарювання, структура трансакційних витрат.

Keywords: transaction, transaction costs, subject of menage, structure of transaction costs.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

Трансформаційні процеси, які сьогодні відбуваються в економіці України, загострюють проблему, оскільки вітчизняні підприємства змушені шукати шляхи оптимізації своєї діяльності.

Рівень витрат суб'єкта господарювання, як правило, засвідчує про ефективність його виробничо-господарської діяльності. Від правильності і точності формування та аналізу витрат, від вдалого вибору методів оптимізації витрат при здійсненні підприємницької діяльності залежить і ефективність господарювання суб'єктів ринкових відносин.

Серед витрат, що супроводжуються при здійсненні будь-якої господарської діяльності, виділяють і трансакційні витрати, як такі, що виникають унаслідок неефективності сумісних рішень, планів, договорів, що укладаються, і неефективно створених організаційних структур. Отже, ґрунтовне дослідження структури трансакційних витрат і факторів, які впливають на них, дозволяє виявити непродуктивні витрати чи втрати взагалі в діяльності суб'єкта господарювання, які можна розцінювати як своєрідний резерв забезпечення високих конкурентних позицій на ринку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження понять "трансакція" та "трансакційні витрати" спостерігається на різних рівнях економічних процесів. Логічно, що наукова зацікавленість щодо цієї проблематики в українській економічній науці зростає, з'являються цікаві дослідження, пов'язані із аналізом різних аспектів даної категорії.

Дослідженню теоретичних та методологічних питань визначення трансакційних витрат та їх впливу на ефективність діяльності суб'єкта господарювання присвячені праці відомих вітчизняних та зарубіжних вчених: С. Малахова, С. Архієреєва, Р. Капелюшнікова, А. Шастітка, В. Кокоревича, Дж. Коммонсона, М. Алексєєва, А. Алчіана, Д. Норда, О. Вільямсона, Дж. Воллісаа, Р. Коуза, К. Еррору, Дж. Робертса, Дж. Стиглера, П. Мілграма, Й. Барцеля, Г. Клейнера та ін., які не тільки визнають існування трансакційних витрат у будь-якій господарській діяльності, а й досліджують фактори їх виникнення.

Вивчення деяких аспектів структури трансакційних витрат представлено в роботі вченого Г.А. Макухіна [7, с. 124—202], який значну увагу приділяє аналізу рівня трансакційних витрат, пов'язаних із пошуком інформації зовнішнього і внутрішнього впливу, необхідної для організації діяльності суб'єктів ринку. Оскільки на величину трансакційних витрат впливають точність, достовірність інформації, то в цьому контексті виникає потреба в ґрунтовній оцінці інформаційних потоків.

МЕТА РОБОТИ

Головною метою даної статті є дослідження теоретичних аспектів та окреслення прикладних проблем, які виникають при аналізі структури трансакційних витрат. Відповідно до мети, необхідно вирішити такі завдання: висвітлити процес формування трансакційних витрат у діяльності суб'єктів господарювання; дослідити вплив структурних складових трансакційних витрат у діяльності суб'єктів господарювання для подальшого визначення шляхів їх оптимізації.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Під трансакційними витратами (ТВ) розуміють витрати часу та інших цінних ресурсів підприємства на різноманітні контакти підприємства зі своїм зовнішнім оточенням, тобто контакти з податковими та іншими державними органами, спілкування зі своїми покупцями, постачальниками, партнерами, а також на внутрішні комунікації тощо [2, 3]. Оскільки трансакційні витрати виникають у процесі управління виробничо-господарською діяльністю підприємства і мають різноплановий характер впливу на цю діяльність, тому їх доцільно згрупувати у такі блоки [5,8]:

I. Блок. Адміністративні витрати, до складу яких здебільшого включають: витрати на оплату праці апарату управління підприємством (працівникам маркетингового, юридичного та комерційного відділів); витрати на службові відрядження працівників апарату управління та іншого загальногосподарського персоналу підприємства; витрати на придбання та передплату спеціалізованої літератури для подальшого інформаційного забезпечення діяльності підприємства; витрати на придбання ліцензій та інших спеціальних дозволів для ведення господарської діяльності; витрати на проведення корпоративних заходів: організації прийомів, презентацій та свят; придбання та розповсюдження подарунків або безоплатне надання послуг в рекламних цілях); витрати на покриття витрат з врегулювання суперечностей у судових органах; витрати на грошові компенсації за ненадання безкоштовного житла, комунальних послуг тощо працівникам апарату управління та іншому загальногосподарському персоналу, відповідно до чинного законодавства; витрати на оплату послуг комерційних банків та інших кредитно-фінансових установ (оплата розрахунково-касового обслуговування, облік боргових вимог і зобов'язань, поштово-телеграфні послуги та інші витрати пов'язані з грошовим обігом); витрати на послуги сторонніх організацій (не наведених вище): послуги зв'язку, транспортні послуги, поштові витрати, перекладацькі послуги, послуги з ведення реєстру ЦП, аудиторські послуги, інформаційно-консультаційні послуги, послуги навчання та атестації, нотаріальні послуги, послуги страхування, експертні послуги, інші витрати.

II. Блок. Витрати на збут, які включають: витрати на транспортування, перевалку та страхування готової продукції; витрати на проведення рекламних, передпродажних заходів та на дослідження ринку стосовно товарів (робіт, послуг), що продаються даним підприємством; витрати на виготовлення нових видів тари; витрати на гарантійний ремонт (обслуговування) проданої продукції (якщо це передбачено умовами продажу продукції); витрати, пов'язані з несплатою податків та зборів при реалізації (збуті) продукції; інші витрати, пов'язані із збутом.

III. Блок. Інші операційні витрати, тобто витрати на: дослідження та розробки; собівартість реалізованої іноземної валюти (визначається шляхом перерахунку іноземної валюти в грошову одиницю України за курсом Національного банку України на дату продажу плюс витрати, пов'язані з продажем іноземної валюти); сума безнадійної дебіторської заборгованості та відрахуван-

ня до резерву сумнівних боргів; втрати від операційної курсової різниці (визначається сумою зміни курсу валюти за операціями, активами і зобов'язаннями, що пов'язані з операційною діяльністю підприємства); втрати від знецінення запасів, нестачі й втрати від псування цінностей; визнані штрафи, пені, неустойки; витрати на підвищення ділового іміджу підприємства; інші витрати операційної діяльності.

Важливою особливістю вищеперелічених витрат є те, що вони не формують виробничої собівартості продукції, а покриваються за рахунок інших операційних доходів та валового прибутку підприємства або збільшують валовий збиток.

Для кращого розуміння даних витрат розглянемо їх структуру в динаміці на прикладі діючого підприємства галузі машинобудування, а саме Львівського ВАТ "КОНВЕЄР".

За період 2005—2007рр. на ВАТ "КОНВЕЄР" спостерігається значна частка трансакційних витрат, які в середньому становлять 38 % від загальної величини управлінських витрат підприємства. Причому така тенденція спостерігається протягом тривалого часу і висвітлює проблему необхідності аналізу цих витрат, особливо в умовах зьодження, коли необхідно знаходити внутрішні резерви підвищення ефективності господарювання.

Впродовж 2005—2007рр. на ВАТ "КОНВЕЄР", як засвідчують дані табл. 1, найбільший вплив на формування структури трансакційних витрат мають ТВ,

Таблиця 1. Структура трансакційних витрат ВАТ "КОНВЕЄР" за 2005—2007 рр.

Найменування показника	Частка трансакційних витрат, %			Відхилення, %	
	2005 рік	2006 рік	2007 рік	2006 р до 2005 р	2007 р до 2006 р
ТВ в складі адміністративних витрат:	30,5	32,2	51,3	1,8	19,0
Витрати на оплату праці працівникам відділу маркетингу, юридичного відділу та комерційного відділу	11,1	10,9	13,2	-0,2	2,3
податки та збори	6,7	5,2	9,4	-1,5	4,2
витрати на відрядження	2,3	2,0	1,0	-0,3	-1,0
послуги сторонніх організацій (транспортні послуги, поштові витрати, перекладацькі послуги, аудиторські послуги, інформаційно-консультаційні послуги, нотаріальні послуги, послуги страхування, експертні послуги, публікація оголошень, інші витрати)	10,4	14,1	27,7	3,7	13,6
ТВ в складі витрат на збут	7,7	10,9	14,7	3,2	3,7
витрати на службові відрядження працівників відділу маркетингу	4,2	4,4	7,5	0,2	3,1
послуги сторонніх організацій (рекламні послуги, витрати на сертифікацію продукції, митно-брокерські послуги, транспортні послуги, інформаційно-консультаційні послуги, участь у виставках, інші витрати)	3,5	6,6	7,2	3,1	0,6
ТВ в складі інших операційних витрат	39,3	28,3	12,6	-11,0	-15,7
втрати від реалізованої іноземної валюти	0,8	6,1	0,0	5,3	-6,1
сумнівні та безнадійні борги	0,6	1,5	0,4	0,9	-1,1
витрати від операційної курсової різниці	14,3	4,7	0,5	-9,6	-4,2
нестачі, втрати від псування цінностей	0,5	0,0	0,4	-0,5	0,4
визнані штрафи, пені, неустойки	2,6	0,6	1,3	-2,0	0,7
інші витрати операційної діяльності (ПДВ, що не підлягає відшкодуванню, донарахування за актом перевірки, сума ушкіни МЦ, підписка періодичних видань тощо)	20,6	15,3	10,0	-5,3	-5,3
ТВ в складі інших фінансових витрат	22,5	28,5	21,5	6,0	-7,0
відсотків за кредит	22,5	28,5	21,5	6,1	-7,1
РАЗОМ ТВ	100	100	100	---	---

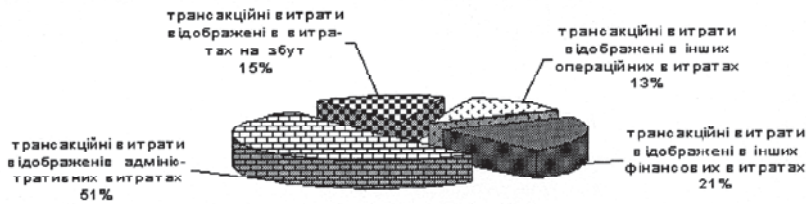

Рис. 1. Структура транзакційних витрат VAT "КОНВЕЕР" за 2007 р.

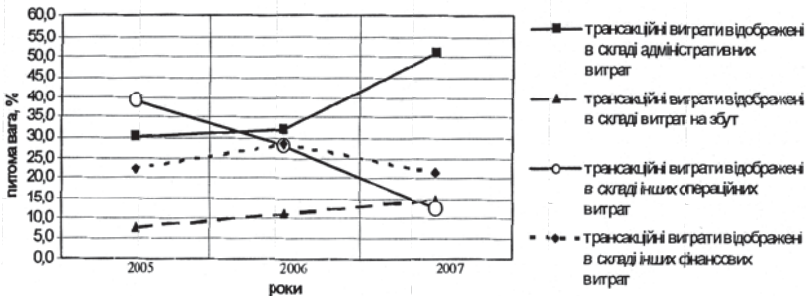

Рис. 2. Динаміка структурних зрушень складових транзакційних витрат VAT "КОНВЕЕР" за 2005—2007 рр.

відображені у складі адміністративних витрат (за останні два роки тут спостерігається приріст витрат на 19%). Ці зміни пояснюються збільшенням витрат на податки та обов'язкові платежі, а також збільшенням витрат на: транспортні послуги, перекладацькі послуги, аудиторські послуги, інформаційно-консультативні послуги, нотаріальні послуги, послуги страхування, експертні послуги, публікацію оголошень тощо.

Значний вплив при формуванні структури транзакційних витрат мають ТВ, відображені у витратах на збут (за останні два роки спостерігається приріст витрат на 4%), які є наслідком збільшення витрат на службові відрядження працівників відділу маркетингу та зростанням витрат на: рекламні послуги, ліцензування та сертифікацію продукції, митно-брокерські послуги, транспортні послуги, інформаційно-консультативні послуги, участь у виставках тощо.

Слід зазначити, що діяльність даного підприємства супроводжується і непродуктивними витратами, тобто витратами на не виробничу діяльність і непланованими витратами, які виникають через погане управління підприємством (оплата простой, штрафи та інші економічні санкції). Хоча даний показник займає незначну частку транзакційних витрат (за 2005 р. — 2,6%, за 2006 р. — 0,6% та за 2007 р. — 1,3% у загальній структурі транзакційних витрат), його слід враховувати при аналізі, оскільки він є своєрідним резервом фінансових ресурсів підприємства.

Структура транзакційних витрат VAT "КОНВЕЕР" за 2007р. включає такі складові витрат: 51% — ТВ, відображені в адміністративних витратах; 21% — ТВ, відображені в інших транзакційних витратах; 15% — ТВ, відображені у витратах на збут та 13% — ТВ, відображені в інших операційних витратах. Із наведеної структури витрат бачимо, що найбільш поглибленого вивчення вимагають адміністративні витрати (рис. 1).

Аналізуючи динаміку структурних зрушень складових транзакційних витрат даного підприємства за 2005—2007 рр., слід зазначити, що найвідчутніші зміни спостерігаються у ТВ, які є у складі адміністративних витрат (збільшення на 20,8% порівняно з 2005 р.) та у

ТВ, відображених у складі інших операційних витратах (зменшення на 26,7% порівняно з 2005 р.).

Такі зміни безпосередньо пов'язані із використанням VAT "КОНВЕЕР" послуг сторонніх організацій (транспортні послуги, поштові витрати, перекладацькі послуги, аудиторські послуги, інформаційно-консультативні послуги, нотаріальні послуги, послуги страхування, експертні послуги, публікація оголошень тощо), які не були адекватні до одержаних вигод від цих послуг.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Дослідження транзакційних витрат в період трансформації економіки України і загальної фінансової кризи набуває особливої актуальності, оскільки відкриває перспективи оптимізації всіх витрат і відповідно зміцнення конкурентоспроможного статусу підприємств на ринку. Транзакційні витрати виникають в процесі внутрішньої та зовнішньої діяльності підприємства і є важливим джерелом економіки його фінансових ресурсів.

Аналіз транзакційних витрат, проведений на VAT "КОНВЕЕР" за період 2005—2007 рр., яскраво продемонстрував, що величина транзакційних витрат залежить від багатьох показників діяльності суб'єкта господарювання. Найбільш вагомими є ТВ, відображені у складі адміністративних витрат — витрати на послуги сторонніх організацій, тобто поштові та транспортні послуги, перекладацькі послуги, аудиторські послуги, інформаційно-консультативні послуги, нотаріальні послуги, послуги страхування, експертні послуги, публікація оголошень (за 2006—2007 рр. відбулося збільшення ТВ на 14,6%).

Подальші дослідження необхідно проводити в напрямку пошуку резервів оптимізації транзакційних витрат із застосуванням економіко-математичних методів.

Література:

- Архиереев С.И. Транзакционные издержки и неравенство в условиях рыночной трансформации. — Харьков: Бизнес Информ, 2000. — 288 с.
- Загородній А.Г., Вознюк Г.Л. Фінансово-економічний словник. — Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2005. — 714 с.
- Замазій О.В. Проблеми обліку транзакційних витрат у діяльності суб'єктів господарювання // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. — 2004. — № 70. — С. 95—100.
- Капелюшников Р. Категория транзакционных издержек // <http://www.liberarium.ru/liberarium/kapelushnikov>.
- Коуз Р. Природа фирмы // Коуз Р. Фирма, рынок и право. Пер. с англ. — М.: Дело ЛТД, 1993. — С. 33—53.
- Козаченко Г.В., Погрелов Ю.С., Хлапьянов Л.Ю., Макухін Г.А. Управління затратами підприємства. — Монографія. — Київ: Лібра, 2007. — 320 с.
- Цал-Цалко Ю.С. Витрати підприємства: Навч. посібник. — Київ: ЦУЛ, 2002. — 656 с.

Стаття надійшла до редакції 10.03. 2009 р.